

Kirjat

Naisten ja tyttöjen joukkomurhakaan ei vanhene koskaan

Marjo Liukkonen: Hennalan naismurhat 1918. Tampere: Vastapaino, 2018. 351 s. ISBN 978-951-768-584-9

Sisällissodan jälkeinen naisten joukkomurha Lahden seudulla Hennalassa on aiheena henkilökohtaisesti itseäni koskettava, koska sukuhaarojeni traagiset tiedot kohtasivat Lahdessa: viisikymppinen isänäitini isä teloitettiin siellä vappuna 1918 ja Hjalmarssonin joukoissa taistelleen parikymppisen äidinisäni sotapolku päättyi Lahteen, ehkä teloitusjoukoissa. Niinpä Marjo Liukkonen väitöskirja Hennalan naismurhasta avaa myös oman sukutaustani kanalta kiinnostavia kysymyksiä.

Samalla tavalla Suomen suurimman naisten joukkomurhan käsittely on ollut merkityksellinen monelle suurta yleisöä

edustaneelle lukijalle. Tämä merkitysarvo on jäänyt vähemmälle huomiolle yksityiskohtien epätarkkuuksiin takertuneessa laajemmassa julkisuudessa. Kansallisiin kipukohtiin osuvia tutkimustuloksia voi kohdata hiljaisuus, mikäli aika niiden kohtaamiselle ei ole kypsä. Liukkonen tutkimuksen kiistanalaisuus kertoo siitä, että sata vuotta sisällissodasta alkaa olla riittävä aika virallisen, voittajien ehdoilla kerrotun, historiakirjoituksen hegemonian murtumiseen.

Marjo Liukkonen kirjaa onkin syytä arvioida paitsi feministisesti painottuneena historiallista sosiologiaa edustavana työnä myös naisten ja tyttöjen joukkomurhan ja sotarikoksen tutkimuksena, vaikka hänen lähestymisensä aiheeseen ei ole varsinaisesti juridinen. Liukkonen on pyrkinyt kuvaamaan leiriarkea sekä sitä, keitä murhatut naiset olivat ja miten he valikoituivat tapettaviksi. Hän on listannut tutkimuksessaan 216 teloitettua ja kuusi muuta Hen-

nalassa kuollutta naista. Vain kuusi naisista oli yli 30-vuotiaita, ja teloitettujen naisten keskimääräinen ikä oli 20 vuotta. Alle 18-vuotiaita teloitettiin ainakin 88, joukossa kaksi 14-vuotiasta. Nuorimpien teloitettujen osalta voisikin puhua Hennalan tyttömurhista.

Koska suurin osa teloitetuista nuorista naisista oli lapsettomia eikä kaipaamaan ole jäänyt jälkipolvea, heidät on ollut helppo unohtaa myös tutkimuksessa. Teloitukset tapahtuivat toukokuun ensimmäisinä viikkoina 1918 ns. kenttäoikeuksissa eli ennen kuin virallisena pidetty valtiotrikosoikeusjärjestelmä aloitti toimintansa. Koska teloituksista ei ole jäänyt pöytäkirjoja, Liukkonen työ voidaan katsoa eräänlaiseksi aihetodisteluksi, mitä rikosoikeudessa on totuttu harjoittamaan todisteiden ollessa niukkoja. Hänen käytössään on ollut parikymmentä aineistokokonaisuutta valtiorikosoikeusaineistoista muistitietolähteisiin.

Lähteestä toiseen työtään kirjoittavat historioitsijat välttelevät aihetta, johon on vaikea löytää lähteitä, eivätkä usein myöskään uskalla lähteä tekemään tulkintoja niukoista lähteistä. Selvittämättömän sadan vuoden takaisen joukkomurhan tutkiminen suorastaan vaatii sosiologisempaa otetta kuin pelkkä lähteiden raportointi.

Hennalan naismurhista on tosin tuoreeltaankin kirjoitettu mm. saksalaisen ylituutnantti Hans Tröbstin muistelmissa, joiden mukaan kahden päivän aikana murhattiin metsikössä noin 180 nuorta naista ja tyttöä. Tröbst kertoo valkoisten ryhtyneen tuhoamaan vankeja järjestelmällisesti ensin pitämällä heitä nälässä ja janossa, sitten ampumalla – ensin johtajat sekä venäläistaustaiset naiset ja miehet. Tätä puhdistusten tahallisuutta eri leireillä on ollut paikoin vaikea nähdä sisällissotatutkimuksessa.

Työssään Liukkonen viittaa kansainvälisen politiikan tutkija Tarja Väyrysen tulkintaan ”kahden kuoleman välissä” toimivasta totuuden puhujasta, joka kertoo totuuden mitä kansakunnan enemmistö ei halua kuulla. Totuuden paljastaja tulee samalla palauttaneeksi trauman: historiallinen tarina murtuu, kun tämä *parrhesiastes* astuu kentälle eikä pelkää sanktioita vallitsevan totuuden

rikkomisesta ja vaikenemisen murtamisesta. Liukkoson roolissa näyttää olleen paljon samaa kuin parrhesiastesilla; trauman palauttamisesta joutuu maksamaan, vaikka samalla traumaa työstetäänkin.

Siinä missä lähdeyöskentelyn puutteisiin viittaamalla historioitsija voi kiistää Liukkoson tutkimuksessaan rakentaman ”feministisen aihetodistelun” Hennalan naismurhille, sosiologin on helpompi ymmärtää Liukkoson johtolankametodiksi nimeämää tulkinnan rakentamista. Tässä hän käyttää feminististä valta-analyysiä mm. Foucault’hon, Butleriin ja Arendtiin nojaten. Vuonna 1918 yhteiskunnallista emansipaatiota etsinyt, housuihin sonnustautunut ja aseisiinkin tarttunut moderni naiskulttuuri törmäsi agraariseen mieskulttuuriin. Juuri räikeimmin sukupuolinormeja rikkoneet naiset, asekaartilaiset, herättivät kategoriaraivoja ja joutuivat tapetuiksi. Joukkoon valikoitui etenkin luokkatietoisia tehdastyöläisiä. Liukkoson mukaan naiset joutuivat kärsimään sukupuolensa, ikänsä, seksuaalisuutensa ja ”puuttuvan isännän” vuoksi.

Liukkoson tutkimuksen vastaanotossa yllättävää onkin ollut feministisen tulkinnan aiheuttama panikointi, vaikka lähestymme jo 2020-lukua.

Liukkonen tuo tutkimusnäyttöä sille, mitä kirjallisuuden ja teatterin puolella on kuvattu jo paljon aiemmin ja mihin jo Jaakko Paavolainenkin on viitannut sisällissotatutkimuksissaan 1960–70-luvuilla. Ikään kuin naisviha ilmiönä haluttaisiin kiistää myös aikojen takaa, vaikka toisaalla sisällissotatutkimuksessa on käytetty suoraan essentialistista termistöä, kuten työläisten ”arkaainen viha”.

Liukkoson työtä on kritisoitu mm. Lahden kaupunginkomentantti Artturi Kävyyn ja valkoisen armeijan roolin sivuuttamisesta tulkinnassaan. Hänen tulkintansa perustuu Hans Kalmin joukkojen misogynisesti motivoituneeseen toimintaan naismurhissa. Miksi naisten joukkomurha sijoittuu juuri Lahteen, minne Kalmin joukot päätyivät? Miksei Kalmin joukkojen toimintaan haluta ottaa kantaa? Siksikö etteivät Hennalassa toimineet valtionhoitaja Svinhufvudin pojat Eino ja Yngve ryvetyysi jälkimaailmalle?

Vaikka Liukkoson lähteiden käytössä olisikin ollut puutteita, se ei kumoa hänen esittämänsä feministisen tulkinnan sopivuutta naisten ja tyttöjen joukkomurhan selittämiseen. Hän tulkitsee Kalmin olleen turhautunut sotilasjohtolta kaipaamansa arvostuksen

puutteeseen, mikä toimi yhtenä ylläkkeenä naismurhille. Saksalaiset sitä vastoin eivät Liukkosen mukaan olleet syy-päitä naismurha-aaltoon. Hän kertoo olleensa yllätynyt siitä, että vankien muistelmissa saksalaisotilaat näyttäytyivät inhimillisimpinä leirin vartijoista.

Sisällissotaan liittynyt seksuaalinen väkivalta on ollut tutkimukselta pimennossa näihin päiviin asti. Vielä viittisen vuotta sitten aihe tuntui sen verran aralta, että *Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa* -teokseen mahtui artikkelini naisista ja nuorista sisällissodan toimijoina muttei seksuaaliseen hyväksikäyttöön viittaavaa artikkeliani Santahaminan tyttövankileiristä, josta loppukesästä 1918 siirrettiin nuoria naisia Suomenlinnaan. Liukkonen tuo esiin myös Hennalan naissurmiin liittyneen seksuaalisen väkivallan ja kiristyksen sekä ruumiiden seksuaalisen häpäisyn, kun joitakin tapettuja naisia jätettiin lojumaan seksuaalisesti häpäiseviin asentoihin.

Naisvihan ja työläisnaisuuden degeneroivan vaikutuksen propagoinnissa kunnostautuivat mm. Ilmari Kianto ja Tahko Pihkala, joka toimi eräänlaisena vuoden 1918 keskitysleirien arkkitehtina. Kalmin joukkojen kanssa työskennelleet Pihkalan veljekset edustivat myös eugeeniikkaa, minkä esiin tuomi-

nen on herättänyt ärtymystä. Liukkonen nojaa mm. Markku Marttilan ja Antero Holmilan tutkimuksiin rotuhygieniasta. Aihe lienee arka siksi, koska rotuhygieninen ajattelu ei ole jäänyt historiaan. Se elää tänäkin päivänä pyrittäessä sulkemaan eri rotuiset ulos suomalaisuudesta ja kansalaisuudesta sekä toiseuttamalla vähemmistöt, vähäosaiset ja köyhät.

Rotuideologian merkityksen vähättely kertoo kansalliseen itsepetokseen pohjautuvasta historiatulkinnasta, jossa on yritetty häivyttää muodissa olleen rotuajattelun vaikutus myöhempään sotilaspoliittisiin pyrkimyksiin. Miksei rotuhygienia olisi koskenut punaisen puolen naisia, jos se motivoi sisällissodan jälkeen kokonaista heimopoliittista päämäärää Suur-Suomesta? Ilman rotuajattelua tuskin oltaisiin menty jatkosodassa vanhojen rajojen yli suomensukuisten kansojen saattamiseksi osaksi Suur-Suomea.

Heilastelu venäläissotilaiden kanssa oli erityisen tuomittavaa niin poliittisista kuin rotuhygienisistä syistä, ja ”ryssänmorsiamet” olivatkin alttiita joutua liipaisimen alle. Pariutumiskielto venäläisten kanssa koski vain naisia: ylipäällikkö Mannerheimin avioliitto venäläisen Anastasia Nikolajevna Arapovan kanssa ei ollut esteenä marsalkan uralle.

Liukkonen tuo esiin myös sisällissotatutkimuksessa vaietun aiheen: vankien omaisuuden takavarikoinnin. Tämä nousi esiin eri lähteissä myös omassa tutkimuksessani *Helsinki veressä – naiset, lapset ja nuoret vuoden 1918 sodassa*. Saksalaisten tapana oli anastaa vankien omaisuus ja tehdä sillä monenlaista kauppaa niin leireissä kuin sen ulkopuolellakin. Vankien omaisuuden viemistä kutsuttiin besorkkaukseksi (*besorgen*, hoitaa).

Myös Hans Tröbst kertoo, kuinka punaisilta vietiin 3000 käsikärnyllistä saalista ja kuinka erään saksalaisjäkäarin ryöstösaalis 70 000 markkaa lähetettiin suomalaisille Saksaan. Jos pakolaisperheen keskimääräinen pääluku olisi ollut neljä, tällöin Hennalan vankimäärästä pienimmän 13 000 vankia käsittävän arvion mukaan jokaiselta perheeltä olisi Tröbstin kertoman kärrymäärän mukaan kerätty omaisuutta käsikärnyllisen verran.

Suomalaisetkin kunnostautuivat ”besorkkaamisessa” pihtiputaalaista Tahko Pihkalan myöten. Leirin ylläpitäjien taskuihin varmaankin katosivat Lahdessa myös turkulaisen isänäitini isän talorahat, joilla oli tarkoitus rakentaa uusi koti Pietariin. Mistä sitä tietää, oli-ko pihtiputaalainen äidinisäni jakamassa valkokaartilaisten kanssa vangeilta kerättyä omaisuutta Lahden leirillä.

Leiriarkeen kuuluivat nälkä, jano ja pieksämiset Lahdessa kasarmi 8:n pihalla. Muistitiedon kieltäjät helposti kiistävät nämä julmuudet, mutta usein nimellä kerrotun aineiston runsaus puhuu puolestaan. Liukkosen aineistossa toukokuun alussa Hennalassa oli 2282 naisvankia eli yli puolet koko maan naisvangeista. Heihin kuului punakaartin naisotilaita, sanitäärejä ja työntekijöitä sekä pakolaisnaisia – monet lapsineen, äiteineen ja anoppeineen. Liukkosen paljastaa lapsia olleen Hennalassa enemmän kuin aiemmin on haluttu uskoa: toukokuussa siellä oli hänen mukaansa 289 alle 15-vuotiasta pakolaislasta, joista yli puolet oli Länsi-Suomesta.

James C. Scottiin viitaten Liukkosen tulkitsee naisvankien käyttäneen leiriarjessa sekä naamioitua että julkista vastarintaa. Naamioitua vastarintaa oli esimerkiksi saksalaisotilaiden ja suomalaisvartioiden välisten jännitteiden lietsominen ja monenlainen neuvokkuusruuan hankkimisessa. Julkista vastarintaa edustivat mm. viiden naisen karkaaminen, työväenlaulujen laulaminen ja kieltäytyminen pakotetun sukupuolen harjoittamisesta. Turkulaiselta naisvangilta takavarikoitu *Awioelämän kirous*-teos oli kuulustelijoiden mielestä mainitsemisen arvoinen

kirja, haastoihan se pakotetun sukupuolen.

Jos historiaa kirjoitetaan niin, ettei rikosta eikä sotarikosta ehkä tapahtunutkaan, koska viralliset lähteet siitä puuttuvat, kun niitä on erikseen hävitetty, kirjoitetaan rikoksen tekijöiden, vuoden 1918 naisten joukkomurhan osalta valkoisten voittajien, sanelemaa historiaa. Lähteiden statuksen arvottaminen siten, että viranomaislähteet olisivat uskottavia ja muistitieto epäuskottavaa, ei piirrä totuudenmukaista kokonaiskuvaavuudesta 1918 – teloittajiinhan kuului paljon virkamiehiä. Naisten joukkomurhakin on murha joka ei vanhene.

Suomen sotiin liittyvää historiaa on monin paikoin kirjoitettu ensin kuvaamalla siihen sisällynyttä kärsimyksen tuottamista ja sen jälkeen vähättelemällä sen merkitystä tai tahallisuutta milloin vedoten riittämättömiin lähteisiin, milloin paisuttelemalla jotain yksityiskohtaa tai sen puutetta. Naisvihan esille tuominen näyttää vieläkin joiltain osin nostavan torjuntaa. Tällaiset reaktiot nousevat herkästi paradigmamurrosten kynnyksellä. Hennalan naismurhissa tiivistyy juuri se pimennossa pidetty sisällissodan historia, joka on kaivannut oman paljastajansa, parrhesiastesinsa.

Sari Näre